

20.51x24.85	1/6	עמוד 22	נקודת מפגש	10/01/2022	80189668-6
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

ניכור על רקע אידאולוגי
היבטים ייחודיים של ניכור בקרב ילדים להורים
יוצאי החברה החרדית

20.23x23.59	2/6	עמוד 23	נקודת מפגש	10/01/2022	80189673-2
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

מרינה ויספלנר¹

ניכור ילדים, או כשל בקשר בין הורים לילדים, הוא תופעה מצערת המלווה לעיתים סכסוכי גירושין ומאבקי משמורת על ילדי המתגרשים.

במשפחות הומוגניות הניכור מתרחש במעגל המשפחתי המיידי על רקע אמוציונלי, במאבקי גירושין בעצימות גבוהה של ההורים, ולעיתים – מסיבות משפטיות טקטיות.

שלא כניכור ילדים על בסיס משפחתי פרטי, במשפחות חרדיות שבהן אחד ההורים עזב את החברה החרדית הניכור הופך מתופעה משפחתית פרטית למאבק אידיאולוגי של קהילה. ניכור ילדי העוזבים משמש נשק בהרחקת השפעתם של עוזבי הקהילה על ילדיהם ובהרתעת הורים בני הקהילה השוקלים לעזוב.

אחד האתגרים הניצבים לפני עמותות המטפלות בעוזבי החברה החרדית, כגון 'הלל' ו'יוצאים לשינוי', הוא התמודדות עם משפחות שבהן אחד מבני הזוג עוזב והשני נשאר בעולם החרדי, תופעה שעל פי הנתונים היקפה הולך וגדל.

סכסוכים אלה מלווים לעיתים קרובות במאבק בלתי מתפשר נגד קיום קשר בין ההורה העוזב ובין ילדיו. למאבק זה מתגייסים פעמים רבות לא רק משפחות שני ההורים המתגרשים אלא הקהילה החרדית על מערכותיה ומנהיגיה, ואלה מגייסים למאבק זה משאבים רבים.

מול המערכות האלה ניצב לו לבדו הורה יוצא החברה החרדית, הנאבק לשמר קשר עם ילדיו.

התיאוריות האקדמיות בנושא הניכור ההורי מתייחסות לניכור ההורי הקלאסי, אך אינן נותנות מענה לניכור על רקע אידיאולוגי, המתרחש בקרב עוזבי החברה החרדית.

shutterstock

¹ עו"ד מרינה ויספלנר מתמחה בדיני משפחה ובעלת השכלה אקדמית רבת-תחומית. משנת 2013 מתנדבת בעמותת הלל, העמותה ליוצאים בשאלה, ומייצגת גם הורים יוצאים בשאלה בהליכי גירושין ומשמורת.

7-80189669	10/01/2022	נקודת מפגש	עמוד 24	3/6	18.4x22.8
ה.ל.ל. - האגודה ליוצאים לשאלה - עמותת - 40610					

הפרטי הקלאסית, והיא מחייבת הגדרות מיוחדות לה.

הורים העוזבים את החברה החרדית מוצאים עצמם לרוב חסרי אמצעים, ללא השכלה וכישורי חיים, נאבקים לבדם על קשר עם ילדיהם מול מערכות גדולות, מגויסות, חדורות אידיאולוגיה ובעלות אמצעים. בקצות הספקטרום של תוצאות המאבק הזה של ההורים על קשר עם ילדיהם אפשר למצוא הורים שנלחמים מלחמות סייפיות במשך שנים, לרוב בבתי הדין הרבניים, ועד הורים שהותשו ולבסוף ויתרו, בתקווה שילדיהם ישובו אליהם לאחר הגיעם לבגרות.

הממשקים המעורבים בסוגיית הניכור

נסקור להלן את הממשקים המעורבים בסכסוכי הגירושין והמשמורת על הקטנים, נעמוד על האינטרסים והאילוצים של כל אחד מהם, ועל התפקיד שמשחק כל אחד מהם ביצירת ניכור בין ההורים לילדיהם.

ההורים המתגרשים – על הסוגיות שכל המתגרשים מתמודדים איתן בהליך הגירושין מתווספת מורכבות מיוחדת במקרים שאחד הצדדים משנה באופן מהותי את אורח חייו, והמחלוקת בין המתגרשים מקבלת פן אידיאולוגי המשפיע על עצימות הקונפליקט ועל אורכו.

המשפחה המורחבת – הסכסוך גורר ומערב את המשפחה המורחבת. משפחה חרדית שבנה או בנתה עוזבים את הדת משלמת מחיר כבד. המשפחה המורחבת חווה פגיעה במעמדה בקרב הקהילה החרדית ולעיתים גם סנקציות, כגון פגיעה באיכות השידוכים שיזכו להם הרווקים שבמשפחה בעתיד וסילוק ממערכות החינוך החרדיות בשל 'אי התאמה רוחנית' ועוד.

הקהילה החרדית – תופעת היציאה בשאלה נתפסת על ידי מנהיגי הציבור החרדי כאיום קיומי על העולם החרדי. ראשי הקהילה משקיעים בבני הקהילה שאותרה בהם נטייה לעזוב מאמצים רבים – בדרכים שונות של טיפול והרתעה – כדי למנוע זאת מהם.

הרהורי כפירה בקרב בני הקהילה מאותרים ומטופלים על ידי ראשי הקהילה באמצעות רבנים, פסיכולוגים, פסיכיאטרים, ולעיתים אף בעזרת תרופות פסיכו-אקטיביות.

המאמר ידון במאפיינים הייחודיים של כשל הקשר בין ההורים לילדיהם, המתרחש כאשר אחד ההורים עוזב את החברה החרדית וההורה השני נותר בעולם החרדי.

ניכור הורי וקהילתי – המעבר מהמרחב הפרטי למרחב האידיאולוגי

מזה שנים רבות תופעת הניכור וכשל הקשר בין הילדים להוריהם מאתגרת את עולם האקדמיה והמשפט.

השינוי בהיקף התופעה של עזיבת החברה החרדית ובתמהיל העוזבים הוציא את תופעת הניכור ההורי הקלאסי, כפי שהיא מוגדרת בספרות, מהמרחב המשפחתי-הפרטי למרחב אידיאולוגי-קהילתי רחב.

ההבדל באופי הניכור, כפי שהוא בא לידי ביטוי בקרב עוזבי החברה החרדית, נעוץ במאפייני החברה החרדית ובקודים הייחודיים שלה.

הקהילה החרדית מוגדרת חברה סגורה וטוטלית, בעלת מידה גבוהה של פיקוח, שמוקיעה את השונה² בין המאפיינים שהגדיר לואיס פרנקנטלר³ במאמרו על עזיבת העולם החרדי, הוא מייחס לקהילה החרדית תגובתיות גבוהה למה שנתפס כאיום על זהות הקולקטיב ועל מקומה המרכזי של הדת; תפיסה מוסרית דואליסטית של 'אנחנו' ו'הם', שלפיה 'הם' מוצגים כדמונים המנוגדים ל'אנחנו' המייצגים את הטוב, הטוהר, האור והאמת, ועל כן על חברי הקהילה, הנתפסים כיחיד סגולה, להיאבק ב'הם'; סגירות חברתית ותרבותית כהגנה מפני החוץ הרע והמשחית, סגירות שמתבטאת בדרישה מחברי הקהילה לקונפורמיזם; הנהגה בעלת סמכות בלתי מעורערת.

מאפיינים אלה של החברה החרדית הם הרקע להפיכתו של הניכור נגד 'פורצי הגדרות' לכלי מאבק בעוזבי החברה החרדית המאיימים על אורחות חייה.

חוסר האיזון בין הצדדים

הפיכת הניכור לאמצעי אידיאולוגי במאבקה של הקהילה החרדית בעוזביה, ולאמצעי הרתעה כנגד בני הקהילה השוקלים לעזוב, מפירה את האיזון המתקיים בתופעת הניכור

² דורון, ש' (2010). "חזרה בתשובה" ו"יציאה בשאלה": טקסי מעבר וטקסי הגדרה אישיים. סוגיות חברתיות בישראל, 9, 53-90.

³ Frankenthaler, L. (2004). Leaving ultra-orthodox Judaism. Doctoral dissertation, The Hebrew University of Jerusalem.

https://www.academia.edu/1098413/Leaving_Ultra_Orthodox_Judaism

7. מערכת הזכויות, החובות והאחריות של הורים כלפי ילדיהם הקטנים מוסדרת בהוראות הפרק השני של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות,

80189671-0	10/01/2022	נקודת מפגש	עמוד 26	5/6	18.17x22.63
ה.ל.ל. - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

טובתו של הילד אצל מי תהיה ובאיזה אופן תהיה. אבל זכויות אב ואם, זכויות כאלו לא קיימות כלל [...] ומכיוון שכך, הרי הילד הוא בעל הדין בעניין סידור, בזמן הגירושין, והוא בעל הדין לאחר הגירושין, הוא ואין זולתו.⁷

רשויות הרווחה

אי אפשר לנהל דיון על ניכור מבלי להתייחס לתפקידן של רשויות הרווחה בתוך המערכת המאפשרת או לא מאפשרת ניכור. עובד סוציאלי לסדרי דין, לפי הגדרת משרד הרווחה והביטחון החברתי, הוא עובד סוציאלי מוסמך אשר עבר הכשרה לתפקיד ומונה על ידי שר העבודה, הרווחה והביטחון החברתי.

תפקידו של עובד סוציאלי לסדרי דין לבצע הערכה מקצועית, על פי בקשת בתי המשפט ובתי הדין הדתיים, ולתת המלצות בסוגיות הנוגעות לקטינים ולחסרי ישע הנזקקים להגנה, על פי אופי הבקשה.

בין השאר, עובדים סוציאליים לסדרי דין משמשים כזרוען הארוכה של הערכאות השיפוטיות כדי לבחון את טובת הקטינים – לספק לערכאות תסקירים והמלצות במשפחות במצבי פרידה וגירושין בסכסוך בעצימות גבוהה, ולהמליץ לערכאות השיפוטיות בנוגע למשמורת וזמני שהות במצבים של אי הסכמה בין ההורים על התוכנית ההורית.

מערכת הרווחה סובלת מחוסר כרוני של תקנים ותקציבים ומתקשה לתת מענה לעומס המוטל עליה. כמו כן, חרף העלייה במודעות לתופעת הניכור ולנזק שהיא גורמת, ולמרות המאמץ המערכתי לחידוש קשר במקרה של כשל, במקרים רבים נמצא כי העובדים הסוציאליים אינם עוברים הכשרה מספקת ולעיתים הם חסרים אף כלים בסיסיים כדי לזהות את מאפייני הניכור ולתת בידי הערכאות את ההמלצות לטיפול בתופעה.

מונחי היסוד בעניין מערכת הזכויות החובות של שני ההורים כלפי ילדיהם הקטינים מעוגנת היטב בפסיקה הישראלית.⁸

השיקול הבלעדי שמנחה את בית המשפט לענייני משפחה בתיקי משמורת הוא עקרון טובת הקטין. בפסיקה ובספרות המקצועית שוררת הסכמה על כמה עקרונות שקיומם יהיה תנאי הכרחי לקביעת טובת הילד – למשל הדאגה לשלומן, לבריאותן, וכן לסיפוק צרכי הגופניים והנפשיים.⁹

ניכור כעבירה פלילית

בתלה"מ 11686-08-18 דכ נ' ב.ד בית המשפט לענייני משפחה עושה צעד נוסף וקובע כי ניכור הורי פעיל נכנס לתוך תחומי העבירה הפלילית ומהווה הפרת חובה של הורה, לפי סעיף 17 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, לנהוג כהורה מסור.

ביהמ"ש קובע שמדובר בעוולה שאינה רק אזרחית אלא גם פלילית כהתעללות בקטין חסר ישע, ככל שיש הורה מנכר. נקבע שאין סיכוי בעולם שבימ"ש ייתן להורה מנכר להיות משמורן על קטין, ושעצם היותו הורה מנכר הופכת אותו לבלתי כשיר למשמורת.

גם בית הדין הרבני, בהחלטותיו הרבות, מבסס את עקרון טובת הילד על מקורות משפטיים נורמטיביים וגם על ערכים השאובים מהמקורות: לנגד עינינו יעמדו כזרקור דברי חבר בית הדין הרבני הגדול הגר"א גולדשמידט זצ"ל בספרו עזר משפט (סימן כח, עמוד שמב):

"כי ההלכות בדבר החזקת ילדים אינן הלכות בטובת ההורים אלא ההלכות בטובת הילדים. אין הבן או הבת 'חפץ' לזכויות אב או אם. אין כאן זכויות לאב או לאם, רק חובות ישנם כאן, שמחויבים הם לגדל את ילדיהם. ובבוא בית הדין לקבוע בדבר מקומו של הילד, בדבר המגע בינו ובין הוריו, רק שיקול אחד נגד עיניו והוא:

תשכ"ב-1962 (להלן: "חוק הכשרות"). ההורים הם האפוטרופוסים הטבעיים על ילדיהם הקטינים וככאלה מוטלת עליהם "החובה והזכות" לדאוג לצרכיהם, לרבות חינוכם, לימודם, הכשרתם לעבודה ולמשלח יד ועבודתם, וכן שמירת נכסיהם, ניהולם ופיתוחם. לאפוטרופסות צמודה גם הרשות "להחזיק" בקטין ולקבוע את מקום מגוריו והסמכות לייצגו (סעיפים 14-15 לחוק הכשרות).

⁶ "שיקול טובת הילד הוא שיקול העל, השיקול המכריע. אכן, בצדו של שיקול זה יעמדו שיקולים נוספים... אך, כל אלה שיקולים משניים יהיו וכולם ישתחוו לשיקול טובת הילד."

"במצאות הנצרת לאחר פרידת ההורים, על ביהמ"ש לקבוע הסדר משמורת המגשים במידה המרבית האפשרית את אינטרס הילדים ליהנות ממסגרת יציבה במשמורתן של ההורה, שנמצא מתאים יותר ויחד עם זאת לשמור קשר בין הילדים לבין ההורה האחר."

"כתבתי בשעתו, בהשוואתי להליך על-פי "אמנת האג", כי ניכור הורי הוא תופעה בלתי חוקית שגם בחינת טובת קטין במובנה קצר הטווח, נסוגה מפני אי החוקיות ובאין צידוק ראוי לא ימתין בית המשפט ויפעל במהירות ליצירת קשר כלשהו גם אם לא תדיר מאוד, גם אם לא בהיקף רחב מאוד אך קשר בין ההורים צריך להיות."

⁷ 812347-8 – בית הדין הרבני הגדול, פלונית נ' פלוני (04.02.2016).

⁸ רמ"ש 55946-11-16 פלוני נ' פלונית.

17.84x21.48	6/6	עמוד 27	נקודת מפגש	10/01/2022	80189672-1
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

לרשות בית הדין הרבני עומדים אמצעי אכיפה זהים לאלה של בתי המשפט, והם אף זוכים לעיגון בחוק ספציפי – חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), תשט"ז-1956. ואכן, בתי הדין אוכפים את החלטותיהם בשלל נושאים.

הבדלים באכיפת בתי הדין הרבניים

נראה כי בתי הדין הרבניים, בהרכבים מסוימים, מתממהים באכיפת זמני השהות כאשר מדובר בהורים יוצאי החברה החרדית ובוחרים באמצעי אכיפה פחות אפקטיביים מאלה הננקטים במקרים של הורים הומוגניים.

במציאות, נראה כי רבים מההורים יוצאי החברה החרדית מנותקים מילדיהם, וילדיהם מוצאים את עצמם במשבר נאמנויות בין ההורים.

הסדרי השהות המצומצמים והמפוקחים אינם מאפשרים להורה יוצא החברה החרדית קשר הורי איכותי עם ילדיו. המסר שהם משדרים לילדים הוא שאין לסמוך על ההורה, יוצא החברה החרדית, והוא מגביר את תחושת הניכור ואת האפשרות שהניכור כלפי ההורה ילווה את ילדו גם כשיתבגר.

לסיכום

ככל שמתגברת תופעת העזיבה בקרב החברה החרדית, כך הולכת וגוברת המודעות לייחודיות של תופעת הניכור בקרבה בפן האישי, המשפחתי והקהילתי.

תופעה ייחודית זו דורשת מחקר אקדמי מעמיק, הגדרות תיאורטיות לאיתור וזיהוי ואמצעי טיפול יעילים.

דוח מבקר המדינה 69ב (משנת 2019) קובע כי אף שבתי המשפט נוהגים לקבוע פרק זמן של כ-45 ימים להכנת התסקיר, בפועל התהליך נמשך לאורך חודשים ארוכים ובמקרים מסוימים אף למעלה משנה. במצבים של ניכור חריף, המשמעות היא ניתוק של ההורה המנוכר מהילדים.

במקרה של משפחה שאחד ההורים בה עזב את החברה החרדית, מתווספים על המורכבויות הקיימות גורמים נוספים: כפיפות מערכת הרווחה לרשות המוניציפלית והפרוגטיבה של הערכאות השיפוטיות בקבלת המלצות העובד הסוציאלי.

העובד הסוציאלי כפוף לרשות המוניציפלית המעסיקה אותו. במקרים רבים העובד הסוציאלי בא מתוך הקהילה שבה הוא עובד והוא מושפע מהערכים ומאורח החיים שלה. בדרך כלל, ההיכרות הזאת עם הסביבה הקהילתית של הקטין עשויה לתרום להבנה טובה יותר של המארג התרבותי, החברתי והחינוכי של הקטין, מושא התסקיר.

דא עקא, כאשר מדובר בקטין הנתון בלב מחלוקת על המשמורת בין הורה שעזב את אורח החיים החרדי ובין הורה שממשיך להיות חלק מהקהילה, יש סיכוי שהכפיפות לרשות המוניציפלית של העובד הסוציאלי, מערכת הערכים של הקהילה והמסרים של ראשיה יבואו לידי ביטוי בתסקיר ובהמלצות.

הערכאות השיפוטיות אינן מחויבות לקבל את התסקיר ואת המלצות העובד הסוציאלי לסדרי דין. במקרים שבהם מדובר בהורים 'הומוגניים' אפשר להניח ששתי הערכאות המקבילות ייטו לקבל ביתר קלות את תסקירי הרווחה ואת המלצותיהם. לעומת זאת, במקרים שמעורב בהם שיקול של טובת הילד שאחד מהוריו עזב את החברה החרדית, בית הדין הרבני ייטה לתת משקל לשיקול הדתי בהערכת 'טובת הילד' ולדחות המלצות הרווחה אשר 'מסכנות' את טובת הילד כפי שהם רואים אותה.

אכיפה

בפס"ד [שפורסם בנבו] (5.3.19) כב' השופט משה דרורי סוקר לראשונה את האמצעים העומדים לרשות בתי המשפט לטיפול בתופעת הניכור ההורי, והם כוללים סנקציות רבות, בין היתר: שימוש בהליכי הוצאה לפועל, לרבות הטלת מגבלות על ההורה המנכר, כגון הגבלה על קבלת דרכון; עיכוב יציאה מן הארץ; הגבלה מעשית שימוש בכרטיסי חיוב; הגבלה על קבלת רישיון נהיגה, החזקתו או חידושו ועוד.⁸